

Christianizace norského království

Tomáš Vlasatý, [Marobud](#)

Zpracováno na základě:

BAGGE, Sverre; NORDEIDE, S. W. Království norské. In: BERENDOVÁ, Nora (ed.)

Christianizace a utváření křesťanské monarchie – Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století. Praha: Argo, 2013, s. 131–173.

Úvod:

Christianizace představuje v dějinách Skandinávie důležitý mezník, během něhož se pohanské země začleňují do evropského křesťanského kontextu. Dává tím základ pro kulturní změnu a předznamenává budoucí vývoj i politickou orientaci. Díky christianizaci se mění pohled křesťanské Evropy na skandinávské země, které jsou do té doby vnímány zejména jako domovina bezbožných nájezdníků.

Díky křesťanské historiografii, která má své kořeny ve 12. století, se dochovala většina písemných pramenů, které máme o předkřesťanském období. I tato literatura má své limity – může nám poskytnout více či méně pokrivený vhled do doby vendelské a vikinské (cca 550 – 1066). Dobové i pozdější písemné prameny se projevují poměrně vysokou tendenčností, která znemožňuje hlubší výzkum předkřesťanského náboženství a průběh christianizace. Proto se mnohdy musíme spoléhat na výsledky archeologického výzkumu.

Na druhou stranu je však pravdou, že situaci v Norsku, kterému se chceme v této práci věnovat, je písemně zaznamenána pravděpodobně nejlépe ze všech zemí pevninské Skandinávie. K tomu, abychom mohli začít s detailním popisem christianizace, je třeba zasadit norskou konverzi do celoskandinávských souvislostí. K tomu nám dobře poslouží rozdělení Helge Ljungberga, který rozděluje skandinávskou christianizaci do tří období:

- 1) doba misí – Dánsko (do 1000), Norsko a Island (do 1030), Švédsko (do 1100)
- 2) doba konsolidace, trvající přibližně 50–100 let
- 3) období vlastní křesťanské středověké kultury

Pokud toto uplatníme na norské poměry, můžeme období přibližně do roku 930 považovat za výlučně pohanské. V letech 930 – 1030 na základě prvních misí probíhá postupná christianizace. Ač by se mohlo zdát, že její nejintenzivnější úsek proběhl v letech 995 – 1030, je pravděpodobnější, že probíhala po celou dobu se stejnou intenzitou. Do roku 1100 probíhá konsolidace, po níž již slyšíme o původním pohanství pouze výjimečně. Od konce 11. století začíná období samostatné norské křesťanské kultury. Je důležité připomenout, že křesťanství se šířilo z jižního a západního

Norska směrem na sever, kde byla christianizace dovršena v letech 1050 – 1100.

Citovaný příspěvek, který v této práci shrnujeme, je členěn do pěti oddílů. Toto členění zde dodržujeme s tím rozdílem, že slučujeme kapitoly 4 a 5.

1) Před křesťanstvím: náboženství a moc

Naše znalosti o pohanských mýtech starých Seveřanů jsou založené na *Eddách*, které podávají ucelenou a dobře zachovanou mytologii. Naopak zprávy o praktikování kultu jsou skrovné, a protože mnohdy pocházejí ze ságové literatury, nelze jim přikládat větší pravdivostní hodnotu. Je však zřejmé, že nejdůležitější součástí kultu bylo obětování (*blót*) v svatyních. Svatyně (*hof*), která se objevovala ve dvou dominantních typech, se rozkládala na posvátném území (*vé*), na které bylo zakázáno chodit se zbraní. Svatyně byly stavěny poblíž hospodářství. V krajině zaujímalý centrální postavení a byly tudíž vhodné ke shromažďování. Při zkoumání kultu výrazně pomáhá toponomastika, která rozbořením místních názvů dokládá uctívání Óðina, Þóra, Freye, Týa a Ulla v Norsku. O uctívání pohanského kultu svědčí také sídla, která v názvu obsahují slova *hov* (*hof*, „svatyně“), *horg* (*horggr*, „pohanský oltář“), *lund* (*lundr*, „lesík“), *vang* (*vangr*, „pole“) a *ve* (*vé*, „posvátné místo“).

Již jsme řekli, že při zkoumání předkřesťanských období je archeologie cenným zdrojem poznatků. Problematika pohřbívání v pohanském období velmi úzce souvisí s christianizací, jelikož ze způsobu pohřbení, orientace hrobu a pohřební výbavy jsme schopni vyvodit příslušnost k náboženství. V předkřesťanském období se objevovaly žárové i kostrové pohřby s různou orientací vůči směrovým stranám. Dokladem vysokého postavení zemřelého bývá navršená mohyla a pohřební výbava složená z majetku i živých zvířat.

Náčelníci a panovníci, jejichž politická moc pramenila z pozemkového vlastnictví a majetku pocházejícího z vikinských výprav, měli mimo světské funkce také náboženskou roli. Není neobvyklé, že panovníci odkazovali na svůj božský původ; například švédští a posléze norští Ynglingové uváděli jako svého prapředka boha Freye, zatímco severonorští Háleygjovci boha Óðina. Funkce takových vůdců spočívala ve vedení lidu – v časech války do bitvy, v časech míru ke sněmu či k náboženským shromážděním. Všechny tyto aspekty vůdcovství plnily nejlépe tzv. *hersové* („vladaři“), kteří byli norskou obdobou islandských *goðů*. Obdobnou roli hráli také *hofðingové* („náčelníci“), nejedná se však o pevně stanovený titul jako v předchozím případě. Celé společnosti vládli *jarlové* a *konungové* („králové“), jejichž tituly do značné míry splývají.

Písemné prameny líčí, že kolem roku 870 mělo dojít ke sjednocení Norska, o které se zasadil Harald Krásnovlasý. Historici se však dnes domnívají, že sjednocení nebylo úplné a k úplnému došlo až za vlády Óláfa Haraldssona (1015 – 1030), dnes přezdívanému Svatý. Faktem zůstává, že dynastie, z níž Harald vzešel, si udržela v Norsku důležité postavení až do druhé poloviny 10. věku,

takže o zprávy o Haraldově suverenitě můžeme částečně považovat za pravdivé. Role panovníků při pozdější christianizaci byla nesmírně důležitá, jak naznačíme v další části.

Příspěvek se okrajově věnuje také sámskému náboženství. V sámské mytologii figurovala hlavně ženská božstva; mužská božstva byla zlá. Pohřbívalo se poblíž skal bez větších pohřebních milodarů. Christianizace u Sámů přes čilé obchodní a politické kontakty s Norskem a Rusí probíhala velmi pomalu a trvala až do 17. století.

2) Kontakty pohanského Norska s křesťanstvím

Na základě archeologického materiálu můžeme říci, že první kontakty probíhaly již v předvikinském období. Bezpečně víme, že tyto rané kontakty spočívaly především v materiální výměně. Se zdokonalujícím se námořnictvím v 8. století a intenzivním obchodem na počátku doby vikinské se charakter těchto kontaktů změnil. Obchod v tomto případě fungoval jako prostředek materiální a kulturní výměny a emporia jako místa, kde se náboženství projevovalo kumulací importovaných předmětů. Právě takto se osvědčil Kaupang, tehdy největší obchodní centrum jižního Norska.

9. století se neslo ve znamení seznamování se s novou vírou, tím pádem k omezené kulturní výměně. Někteří bojovníci a obchodníci v anglosaské Anglii a Západofranské říši přijali tzv. *prima signatio* („znamená kříže“) anebo křest, aby jim byl umožněn vstup do družin nebo obchod. Důkazy o kontaktech v tomto období můžeme spatřovat například v norských nálezech nádob.

V 10. století došlo k dalšímu prohloubení kontaktů. Do Norska se dostávají první misie zásluhou krále Hákona Dobrého. Dochází k hluboké kulturní výměně a převzetí uměleckých stylů – např. dekorace pomocí výjevů exotických zvířat a používání koncového rýmu v poezii. V Norsku přijímají křesťanství první jednotlivci, případně rodiny. Přijímání nové víry probíhalo shora, což znamená, že ho jako první přijímali elity, které se pak shromažďovali kolem panovníka. Nestálá politická situace zapříčinila, že křesťanství bylo prohlášeno za oficiální až v 11. století, a proto je jisté, že křesťané a pohané museli žít vedle sebe. Otázka zní, nakolik veřejně se lidé hlásili ke své víře. Kupříkladu Hákon Dobrý vyznával křesťanství nejprve veřejně, posléze v soukromí a zúčastňoval se pohanských slavností, aby upokojil statkáře. Objevují se důkazy o synkretismu, například odlévací formy na amulety kladiv a křížů.

3) Christianizace

Jak jsme již naznačili, první misie se do Norska dostávaly v průběhu 10. a 11. století. Je jisté, že přicházely ponejvíce z anglosaské Anglie, o čemž svědčí i fakt, že Norsko převzalo anglickou náboženskou a legislativní terminologii. Nesmíme však zapomínat na vlivy hambursko-

brémské diecéze, které se projeví hlavně za vlády Óláfa Haraldssona.

Prvním křesťanským králem byl Hákon Dobrý, který vládl Norsku v letech 934 – 961. Byl vychováván v Anglii na dvoře krále Æthelstana, kde přijal novou víru. Po návratu do Norska udržoval s Anglií kontakty, nechal vybudovat první kostely, které byly posléze zničeny pohanským obyvatelstvem, a pravděpodobně také sérii památníků v západním Norsku, které se dochovaly dodnes. Do Norska pozval první kněží.

V roce 961 byl Hákon zabit svými synovci Haraldem, Gamlim a Guttormem, kteří se ujali vlády přibližně do roku 970. Ačkoli nejsou v pramenech popsáni příliš pozitivně, byli rovněž křesťané. Nevyvíjeli však misijní činnost a nepodporovali fungování kostelů.

Roku 970 v čele Norska stanul jarl Hákon Sigurðarson, který pomstil smrt svého otce Sigurða tím, že zabil předchozího krále Haralda. Byl posledním pohanským norským panovníkem. Písemné prameny ho hodnotí jako zavlitého mecenáše pohanství a ochránce pohanských svatyní. Víme, že přijal křest v Dánsku výměnou za udělení Norska v léno, ale po návratu do Norska se křesťanství vzdal a vypudil kněží. V básních z období jeho vlády nacházíme známky tzv. „kulturního stresu“, který se projevuje nebývalým zájmem o pohanskou mytologii. Jarl Hákon vládl do roku 995.

Téhož roku se navrátil z ciziny Ólaf Tryggvason, který se hlásil k dynastii Haralda Krásnovlasého. Prostý lid jej přijal za krále a Hákona, který byl pouze Dány dosazený regent, svrhl z trůnu. Ólaf byl křesťan, který byl pokřtěn roku 991 v anglickém Andoveru v rámci mírového jednání, a jakmile byl Hákon mrtev, začal Ólaf s intenzivní propagací křesťanství. Zakládal kostely a města (např. Níðaros, dnešní Trondheim) a jako první norský panovník nechal razit mince, respektive imitoval anglosaské mince. Jeho vláda byla násilně ukončena, když byl zabit v námořní bitvě u Svøldu roku 1000.

Norsko bylo následně opět roztrženo a vlády se ujali Eirík a Svein Hákonarsonové, synové jarla Hákona Sigurðarsona. Byli dosazeni jako regenti dánským králem Sveinem Vidlovousem a švédským králem Ólafem Skøtkonungem, kteří se podíleli na smrti Óláfa Tryggvasona. Oba bratři byli na rozdíl od svého otce křesťané, ale nevyvíjeli misijní činnost a nestavěli kostely.

Roku 1015, když byl Eirík na výpravě v Anglii, dorazil do Norska Ólaf Haraldsson, další pretendent odkazující na dávnou dynastii Haralda Krásnovlasého. Svein Hákonarson nebyl schopen Óláfa porazit a musel uprchnout a vzdát se svých držav. Ólaf byl populární, protože v Norech oživil myšlenku sjednocení země a nezávislosti na Dánsku a Švédsku. Dnes je historiky považován za prvního panovníka, který vládl celému Norsku, které odpovídá většině dnešní rozlohy. Ólaf byl pokřtěn roku 1013/4 v Rouenu a do Norska s sebou přivedl kněží a mnichy z Anglie (Grímkel) a dnešního Německa (Siegfried, Rudolf, Bernhard). Na sněmech prosazoval křesťanská nařízení, zejména uctívání svátků, a usiloval o organizaci norské církve. Ólaf byl při prosazování víry velmi

horlivý, možná i násilný, a prameny se zmiňují o sedlácké vzpouře, která proti němu vyvstala, jako o pohanské reakci na jeho násilnictví. Většina náčelníků v opozici však byla křesťany. Óláf byl nucen roku 1028 opustit Norsko, odjel do Kyjevské Rusi a vrátil se roku 1030. Byl však poražen a zabit v bitvě u Stiklestadu. Záhy poté byl uctíván jako svatý, zřejmě ne pro jeho pevnost ve víře, ale pro jeho protidánské smýšlení. Jeho vládou byla christianizace Norska dovedena do finální fáze a křesťanství prohlášeno na sněmech za oficiální víru.

Je důležité zmínit, že jižní část Norska byla do roku c. 1015 pod dánskou nadvládou, tudíž v ní byla christianizace dovršena dříve. Svou úlohu při christianizaci Norska sehrál také nepatrný náboženský nátlak, který se z dánské strany objevoval kontinuálně od začátku vlády Haralda Modrozuba (954 – 986/7).

Christianizace probíhala rychleji pobřežních oblastech, zatímco ve vnitrozemí pomaleji. Óláf Haraldsson se z toho důvodu věnoval misionářské činnosti právě v norském Opplandu. Sever Norska, kde se pěstovaly silné pohanské kultury, se stavěl vůči křesťanství chladně a většina snah o christianizaci Trøndelagu a Hålogalandu během 10. století přišla vniveč. O přijímání křesťanství v těchto problémových oblastech můžeme uvažovat až v období let 1000 – 1050. Že někdy nebylo jednoduché ztotožnit se s novou vírou, ličí zákoníky ještě na konci 11. století. Stále v této době zakazovaly pohanské obětování (*blót*), pojídání koňského masa, pohazování dětí, pohanské pohřby, věštění a zařikávání, což znamená, že se stále jednalo o živý problém.

Christianizace Norska byla neodmyslitelně spjata s postavou panovníka. Nejen, že měl prostředky a pravomoci na organizaci církve a zakazování pohanského kultu, ale motivoval cílevědomé šlechtice a statkáře, aby přijímali novou víru s vidinou osobního zisku a růstu politického vlivu. Jako příklad si můžeme uvést dvorní básníky skaldy, kteří, ač byli nábožensky velmi konzervativní, přestávali kolem roku 1000 záměrně používat kenningy operující s mytologickými jmény a začali se orientovat se na novou klientelu, díky čemuž vznikají první křesťanské básně. Nutno však dodat, že novokřtěnci nepochopili podstatu nového náboženství vždy správně, nevnímali rozdíl mezi Bohem a Kristem včetně trojjedinosti, nedodržovali svátky na úkor původních pohanských píték a spíše než odpuštění hledali u nového Boha štěstí v boji. Obecně lze říci, že společnost měla tendence nahrazovat vyšší božstva (Ásy), zatímco ta nižší (dísy, norny, trolly apod.) přetrvávala ve folklóru. Nikdo však staré Seveřany nenutil křesťanství přijmout a mohli si svobodně vybrat. A ač v souvislosti Óláfem Haraldssonem slyšíme o jistých násilnostech, křesťanští panovníci obvykle neprosazovali křesťanství násilím a propagovali naopak nenucenou christianizaci.

Dosud jsme se zabývali christianizací z pohledu písemných pramenů, ač lze pro toto schéma nalézt i odpovídající archeologické podklady. V 10. století se poprvé objevují hroby křesťanů, které jsou však vystrojené pohanským způsobem. Je možné, že tento fakt souvisí s tím, že Kristus byl

chápan jako jeden z bohů, které si jednotlivci přijímali za patrona (*fulltrúi*). V 11. století pohanský rítus ustává. Kolem roku 1100 již nenacházíme pohanské hroby. Jak jsme již řekli, existovalo mnoho regionálních rozdílů. Pro křesťanské hroby je typická orientace Z – V bez milodarů.

Na místech původních svatyní začaly vyrůstat kostely, a to buď okresní, nebo soukromé, dřevěné nebo kamenné. První kostely v Norsku údajně stály v Rogalandu za vlády Hákona Dobrého, byly však zničeny. Další kostel měl postavit Óláf Tryggvason v Níðarosu roku 997. Níðaros byl také sídlem prvního biskupství, které ustanovil Óláf Haraldsson, přičemž prvním biskupem byl anglický Grímkel. Od 11. století docházelo k systematické zakládání kostelů.

Pro upevnění křesťanství bylo důležité, aby mělo Norsko své světce. Mimo Óláfa Svatého se jimi stali sv. Hallvarð a sv. Sunniva, kteří byli později uctívání v diecézích Oslo a Bergen. K uctívání světců docházelo přibližně od roku 1030.

4) Panovnická moc a důsledky christianizace

Jestliže jsme dříve řekli, že politická moc byla založena na vlastnictví půdy, pak moc královská byla v raném středověku založena na vojenské moci, která byla užívána k prosazení spravedlnosti. To je také důvod, proč skaldi často velebí bojové dovednosti panovníka v oslavných básních. Král tvořil zákony a zajišťoval jejich dodržování. Od 11. století nechávají panovníci také razit mince, čímž regulují obchod. Čím více se posiluje pozice panovníka jakožto suverénního vládce, tím roste i moc církve.

To přispělo k založení prvních biskupství v letech 1066 – 1075 v Oslu, Bergenu a Níðarosu. Další byly založeny ve Stavangeru a Hamaru. První arcibiskupství bylo založeno v letech 1152/3 a spravovalo 11 biskupství v samotném Norsku, na Islandu, v Grónsku, na Faerských ostrovech, Hebridách a ostrovu Man. Norské diecéze původně kopírovaly správní okrsky. Farnosti se na rozdíl od biskupství utvořily až ve 13. století.

Je patrné, že se panovníci jakožto původní vůdci christianizace vnímali jako hlavy norské církve, což značně omezovalo pravomoci papežů dosazovat vysoké církevní hodnostáře. Ty ve většině případů je dosazoval panovník, což se odráží v jejich světských titulech.

Posilování církve vedlo k dalšímu zakládání kostelů, přičemž nejvýraznější nárůst nastal během 12. a 13. století, bylo postaveno přes tisíc sloupových kostelů a městských kamenných katedrál. Ve 12. století se v Norsku usadili také mnišské řády zakládající kláštery – benediktini kolem roku 1100, cisterciáci roku 1147 a augustiniáni roku 1160.

Christianizace s sebou přinesla do Norska kulturní změny, z nichž nejvýznamnější bylo používání latiny a kladení důrazu na gramotnost. Díky tomu mohla začít vznikat duchovní i světská literatura.